

TIPOLOGIA INTELLECTUALULUI (ROMÂN) ÎN JURNALUL MONICĂI LOVINESCU, 1985-1988 (II)

OANA FOTACHE¹
Universitatea București

REPRESENTING (ROMANIAN) INTELLECTUALS. CASE STUDY:
MONICA LOVINESCU'S DIARY, 1985-1988 (II)

Abstract

This paper attempts at identifying the intellectual profiles and attitudes that are characteristic for the last period of Romanian communist society, as they are represented by the literary critic and essayist Monica Lovinescu in her *Diary*, 1985-1988 (Humanitas, Bucharest, 2002). In the first part we have reviewed the theoretical aspects of the intellectual issue in recent researches, tracing the main characteristics that define it, as well as the attempts to draw a typology, to classify the functions and to reveal the contemporary status of the intellectual. The second part concentrates upon the positions that were occupied by the intellectuals living in Romania or in diaspora in the structure of the intellectual field from the end of the 80s, upon the current debates in that period, and also the role played by Monica Lovinescu in maintaining the civic and democratic conscience of Romanian intellectuals. The methodological starting point of our paper is represented by the French sociologist Pierre Bourdieu's theory on the intellectual field (see, among other works, *Homo Academicus*, 1984, and *Les Règles de l'Art*, 1992). The conclusions will try to establish a comparison between the Romanian 'version' of the intellectual during the communist epoch, and the Western theories on this professional and social instance.

Key words: *intellectual field, exile, social and ideological positions*

¹ Oana Fotache teaches literary theory at the Faculty of Letters, University of Bucharest. She has defended her Ph.D. thesis in 2006 on the subject of *Discourses on Method in Postwar Romanian Literary Criticism* (magna cum laude). Her fields of academic interest include literary theory, comparative literature, history of mentalities, theory of criticism. Membership: founding member and scientific secretary of the research center "Tudor Vianu" at the University of Bucharest; founding member of the Romanian Association of General and Comparative Literature (ALGCR); member of College English Association (USA). Oana Fotache has edited an anthology of literary theory (University of Bucharest Press, 2005). She is the author of academic articles published in collective volumes and signed over 50 articles and reviews published in literary and cultural journals in Romania and abroad (*Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires*, *New International Journal of Romanian Studies*, *Literary Research/ Recherche littéraire*, *Analele Universității București*, *Observator cultural*, *Cuvântul* etc). oana_fotache@yahoo.com

În sfera discursului public românesc de după 1989 tema intelectualului ocupă un loc important. Studii istorice dedicate intelectualilor apăruseră și în deceniul anterior (de pildă, Al. Dușu, *Intelectuali din Balcani în România – sec. XVII-XIX*, Editura Academiei RSR, 1984); dar discuția nu avea cum să fie una deschisă și liberă (în măsura posibilului) de ideologie. Cea mai elocventă mărturie în acest sens o reprezintă alegerea unui trecut cât mai îndepărtat ca obiect de cercetare. Odată cu schimbarea de regim politic, științele umane încep să-și recartografieze teritoriul și în România, încercând totodată să recupereze decalajul imens care le separa de direcțiile occidentale de cercetare. O etapă semnificativă în acest proces de sincronizare este marcată de traduceri; în domeniul care ne interesează aici, studiile de referință ale lui Jacques Le Goff, Pierre Bourdieu sau Christophe Charle ajung să fie accesibile și unui public românesc mai larg. În același timp, apar volume semnate de autori români, unele cu miză istoric-academică (Ana Selejan, *Trădarea intelectualilor*, 1992; Elena Siupiur, *Intelectuali, elite, clase politice în Sud-Estul European: secolul XIX*, 2004; Dan Cătănuț și Dan Berindei, *Intelectuali români în arhivele comunismului*, 2006), altele de interes politic/-ologic (*Intelectualii în Europa de Est* al lui Mihai C. Botez, 1993) sau sociologic (Mihai Dinu Gheorghiu, *Intelectualii în câmpul puterii. Morfologii și traiectorii sociale*, 2007). La granița mai multor discursuri disciplinare se situează controversata carte a lui Sorin-Adam Matei, *Boierii minții. Intelectualii români între grupurile de prestigiu și piața liberă a ideilor*, 2004 sau volumul semnat de Adrian Gavrilescu, *Noii precupeți. Intelectualii publici din România de după 1989*, 2006.

Toate aceste titluri, ca și altele, cu caracter mai pronunțat eseistic, sunt relevante pentru impactul pe care figura intelectualului îl are în societatea românească recentă. A existat – și există încă, fără îndoială – și o întreagă discuție purtată în sfera publicisticii cu privire la statutul intelectualului, la misiunea socială a acestei clase etc. Contextul istoriei românești din ultimele decenii a furnizat numeroase situații dramatice la care intelectualii au reacționat, într-un fel sau altul. În cele ce urmează mă voi ocupa de un document cu totul aparte, care realizează o panoramă extrem de cuprinzătoare a pozițiilor și relațiilor specifice câmpului intelectual românesc din ultimii ani ai comunismului – fără să fie un studiu istoric sau sociologic în mod programatic; un document care înfățișează caractere și situații umane tulburătoare pe un fundal istoric tensionat – fără să fie vorba de un roman, fie el și realist sau „inspirat din fapte adevărate”. Mă refer la *Jurnalul* Monicăi Lovinescu din perioada 1985-1988, al doilea din seria publicată de Editura Humanitas începând din 2002.

Perioada pe care o reconstituie acest text este una îndeajuns de apropiată de prezent pentru a face dificilă o perspectivă istorică justă asupra faptelor, dar și despărțită fundamental de orizontul actual, încât să pară străină sau ficționalizată în ochii unui cititor mai tânăr și neprevenit. De fapt, realitatea ni

se prezintă atât de puțin prelucrată (în sensul literaturizării sau al unei intervenții ulterioare asupra textului) în aceste pagini, că ar fi o aproape o frivolitate să punem problema „autenticității”, a gradului de „sinceritate” în legătură cu acest *Jurnal*, în felul în care se procedează de obicei cu literatura zisă „de frontieră”. Desigur că nu putem aduce argumente infailibile în sensul acesta, în afara staturii morale a autoarei (și, poate, a faptului că *Jurnalul* publicat va fi folosit ca mărturie cu statut cvasi-juridic în diverse polemici ulterioare ale „personajelor” sale). Monica Lovinescu – în calitate de autor implicat, ca să folosim o noțiune naratologică mai puțin tehnică decât altele – nu dă prea mare importanță acestor pagini; referințele metatextuale sunt la „carnetele mele” sau „agenda mea”, cu rolul modest de aide-mémoire. Adevărata importanță o au faptele ce constituie această memorie – contactele cu oamenii, construirea unui sentiment de solidaritate între membrii exilului românesc și cei rămași în țară, pentru a ajunge la conștiința unei misiuni comune. Calitatea unică a *Jurnalului* Monicăi Lovinescu este de a putea funcționa ca studiu științific de natură socio-istorică grație plasării autoarei la intersecția mai multor linii de forță: ca mediator între diverse grupuri ale intelectualilor din țară, ca membru al mai multor exiluri românești pariziene (politic/literar/publicistic), ca redactor la biroul din Paris al postului de radio Europa liberă (din 1962).

Ce înseamnă să fii intelectual, după Monica Lovinescu? Am putea răspunde invocându-l pe autorul unui alt jurnal remarcabil - Mihail Sebastian. Pentru martorul evenimentelor teribile ale anilor 1935-1944, între calitățile cele mai prețuite se numără „eleganța morală”, „respectul ideilor”, „sentimentul estetic al vieții” (*Jurnal*, Humanitas, 1996, p. 566). În spiritul unei tradiții nu doar moștenite, ci încorporate (ceea ce sociologul Pierre Bourdieu desemnează prin termenul de *habitus*), Monica Lovinescu așază probitatea, moralitatea (firește, nu în sensul îngust al cuvântului), fermitatea în reacții, civilitatea pe primele locuri în catalogul virtuților unui intelectual. Acestea sunt mult mai importante și mai rare decât valoarea „profesională” a cuiva. „Talentul, la noi, prisosește. Caracterul e infinit mai rar”, notează autoarea *Jurnalului* (p. 308). Unul dintre efectele cele mai nocive ale regimului comunist a fost tocmai degradarea morală a oamenilor, vulgarizarea societății, redusă, cum ar fi spus Noica, la stadiul de „populație”. Monica Lovinescu ține să semnaleze distincția ori de câte ori o întâlnește. Iată, de pildă, elogiul adus Danei Dumitriu: „Era de-o calitate umană, de o rectitudine morală, de-o finețe și discreție rare în peisajul românesc” (p. 242).

Exigențele autoarei nu sunt condiționate etnic sau politic: sunt amendate atât lașitatea occidentalilor (p. 53, 66), cât și lipsa congenitală de reacție a intelectualilor români („Cum să mai visezi că intelectualii români ar putea ajunge să alcătuiască un KOR, când cei mai buni dintre ei nici nu sînt în stare să-și dea seama ce citadelă de neînlocuit e *Secolul 20*.”, p. 171). Orbirea politică se manifestă (și e cu atât mai gravă) și în condițiile unui regim democratic: „Dar de ce să ne plângem doar de pasivitatea românului sub vremi cel puțin cumplite,

când francezul e pasiv față de presiunea – infinit mai blîndă – a propagandei de sfînga. Cum să ne uimim de lipsa de memorie a românului, cînd francezul, cu toate informațiile la îndemînă, a uitat ce s-a petrecut în 1981?” (p. 298).

Intelligentsia românească nu ajunge la o conștiință de grup în stare să-i susțină acțiunile cu miză politică. Nucleele de disidență sunt de cele mai multe ori strict individuale (Mihai Botez, Dorin Tudoran, Bujor Nedelcovici, Dan Petrescu ș.a.), fără a reuși să coaguleze în jurul lor forme de reacție mai consistente. Cînd mișcările de protest devin mai semnificative numeric, ele se datorează unor grupuri socio-profesionale relativ omogene (muncitorii de la Brașov, studenții din marile centre universitare, în 1987). Intelectualii români se orientează către o formulă de „rezistență prin cultură”, pe care Monica Lovinescu o deplînge ca estetizantă și lipsită de forță, în contextul est-european: „văzînd sumarul promis de cehi sau polonezi pentru numărul din *L'Autre Europe* consacrat culturii în Est, suspinăm. Noi nu avem aproape nimic. Eseiștii noștri, chiar exilați, fac... literatură” (p. 212). Sau: „pe măsură ce situația în țară se degradează, apropiindu-se de gradul zero al mizeriei fiziologice și culturale, scriitorii devin mai rafinați, mai experimentalști. Pentru a face să explodeze o realitate devenită insuportabilă? (...) Nu înlătur însă ipoteza – contrară – a evaziunii în deliciale esteticului și rebusurile teoriei literare” (p. 226). Devine evident că, în aceste condiții, funcția critică a discursului intelectual se efasează aproape complet, covârșită de un textualism gratuit și inactual.

Dimensiunea cea mai interesantă a acestui *Jurnal* o constituie, fără îndoială, tipologia intelectualității românești, din țară și din exil, cu alianțele, conflictele sau armistițiile ei, mereu în mișcare. O primă observație: Monica Lovinescu are contacte cu (și reprezintă, în consecință, în notațiile ei) toate zonele profesionale în care tipul clasic de intelectual se manifestă. Cele mai proeminente sunt, desigur, lumea literară și artistică, cea universitară și sfera jurnalisticii culturale. *Jurnalul* e populat mai ales de scriitori, critici literari și critici de artă, pictori, regizori, profesori, ziariști; dar și de filosofi, lingviști, matematicieni, istorici, ingineri, doctori. Condițiile de acces în acest club de elită par să fie două: ecoul cultural și relevanța civică (eventual politică) a luărilor de poziție definitive pentru profilul celor în cauză. Nu doar indivizii, ci și instituțiile culturale devin veritabile „personaje” ale *Jurnalului*; Uniunea Scriitorilor, revistele literare și culturale (*România literară*, *Secolul XX*, dar și, la polul opus, *Luceafărul*, *Săptămîna* etc.) sunt printre cele mai vizibile. Iar, în diaspora pariziană – radioul (*Europa liberă*), revistele (*Limite*, *Ethos* ș.a.), cenaclul condus de Leonid Mămăligă, Liga animată de Annette Laborey etc.